

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2023. – Т. 47. – С. 306-312
DOI: 10.31861/mhpi2023.47.306-312

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2023. – Volume. 47. – pp. 306-312
DOI: 10.31861/mhpi2023.47.306-312

УДК 94(477.82)«1918/1939»:[061.2:008.3

© Юрій Макар¹

Діяльність Просвіти на Волині у міжвоєнний період

Після завершення Першої світової війни внаслідок розпаду двох імперій – Габсбургів і Романових – на карті Європи з'явилися нові держави, точніше відновили свою незалежність. Таку спробу здійснили й українці. Проте через внутрішні причини та вплив зовнішніх чинників Україна, як суверенна держава не втрималась. Більшою частиною її теренів заволоділа більшовицька Росія, створивши згодом СРСР. Частина ж західноукраїнських земель потрапила під панування сусідніх країн. Власне, сказане стосується й західної частини історичної Волині, яка у міжвоєнне двадцятиліття перебувала у складі Польщі. Тепер – це Волинська, Рівненська і частина Тернопільської областей.

У статті розглядається діяльність українських просвітницьких організацій того часу на Волині. Мова зокрема про *Просвіту*, яка ще за часів Австро-Угорщини виникла в Галичині і поширила свою діяльність на інші українські землі. Польська влада на Волині побачила у діяльності *Просвіти* загрозу колонізації краю, намагалась обмежити її діяльність, а згодом сприяла утворенню лояльного до себе *Волинського українського об'єднання*, яке й могло замінити заборонену *Просвіту*. Проте більшість жителів краю склали українці і *ВУО* по суті продовжило справу *Просвіти*, хоч формально іншими методами.

Слід зазначити, що з початком Другої світової війни і включенням Західної Волині до складу СРСР, влада останнього, керуючись засадами своєї політико-ідеологічної доктрини, ліквідувала тут не лише польське панування, але й ґрунтовно руйнувала суспільно-культурні організації – і українські і польські, що на багато десятиліть відкинуло розвиток громадянського суспільства.

Ключові слова: Волинь, Волинське воєводство, Волинське українське об'єднання, культурно-освітні товариства, Просвіта, рідна мова, українська мова.

Prosvita Activities in Volyn During the Interwar Period

After the end of World War I, as a result of the collapse of the Habsburgs and the Romanovs empires, new states appeared on the map of Europe, or rather those that restored their independence. This attempt was made by Ukrainians too. However, for internal reasons and the influence of external factors, Ukraine as a sovereign state did not take place. Bolshevik Russia took most of its territory, later creating the USSR, which supposedly should represent the federation entity of independent states, but in fact was the same totalitarian Russia as it was during the Romanov monarchy.

The part of Western Ukraine lands fell under the domination of neighbouring countries. In fact, the above said also refers to the western part of the historical Volyn, which during the interwar two decades was the part of Poland. Now it is Volyn, Rivne and part of Ternopil Oblasts of Ukraine.

Taking into account what is happening now, the author would like to dwell briefly on the activities of Ukrainian educational organizations of the time in Volyn. In particular, the *Prosvita* (Enlightenment), which in the time of Austria-Hungary originated in Galicia and extended its activities to other Ukrainian lands. The Polish authorities of Volyn saw in the *Prosvita* the threat to Polonization of the region, and tried to restrict its activities, and subsequently promoted the formation of a loyal *Volyn*

¹ Доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: y.makar@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0002-7904-828X>.

Ukrainian Association, which could replace the banned *Prosvita*. However, the majority of residents of the province were Ukrainians and the *VUA* essentially continued the work of the *Prosvita*, although formally using other methods.

It should be noted that with the beginning of World War II and the incorporation of Western Volyn into the USSR, the authority of the latter, guided by the principles of its political and ideological doctrine, eliminated here not only Polish domination, but also fundamentally destroyed social and cultural organizations, both Ukrainian and Polish, that have stopped the development of the civil society for decades.

Keywords: Volyn, Volyn Voivodeship, Volyn Ukrainian Association, cultural and educational societies, Prosvita, native language, Ukrainian language.

Попередні завваги. *Просвіта* як національно-освітня структура виникла 1868 року у Львові. Її метою стали захист і плекання української самобутності, культурно-освітнього розвитку та консолідація української спільноти. Співзасновником і головою організації був Микола Устимович – відомий український громадсько-політичний діяч, священник Української греко-католицької церкви. *Просвіта* поширювала свою діяльність в усіх українських землях, які на той час перебували у складі двох імперій – Австро-Угорської та Російської. Щоправда, у підросійських землях України філії *Просвіти* з'явилися на початку вже ХХ століття.

Щодо діяльності *Просвіти* на Волині між Першою та Другою світовими війнами, то автор хотів би зупинити увагу на землях, які в сучасній Україні перебувають у складі Волинської, Рівненської і частково Тернопільської областей, які тоді належали до Польщі. Зокрема, автор поставив собі за мету проаналізувати причини та характер поширення просвітницької діяльності українців на Волині та її переслідування з боку польської влади, з реалізацією наступних завдань: проаналізувати причини скликання та рішення з'їздів волинської *Просвіти*; охарактеризувати головні напрямки діяльності її осередків та розкрити процес їх ліквідації.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Автор має на увазі лише окреслені вище терміни. Виділив би передусім роботи науковців Волинського національного університету імені Лесі Українки Миколи Кучерепа, Мирослави Філіпович, Юрія Крамара, Людмили Стрільчук та інших². Чи не найбільший доробок у цій конкретній ділянці досліджень посідає вчений з Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Іван Зуляк, який у своїх працях здійснив глибокий аналіз діяльності *Просвіти* на Волині і в Галичині³.

Виклад основного матеріалу дослідження. У міжвоєнний період, коли Волинь перебувала у складі Другої Речі Посполитої, *Просвіта* відіграла важливу роль у збереженні українського обличчя краю. За даними волинських науковців, однією з перших розпочала діяльність кременецька *Просвіта*. У 1920 році почали функціонувати повітові просвітянські організації у Володимирі, Дубні, Ковелі, Рівному. Волинь покрилася густою мережею філій товариства. Тому перед *Волинською просвітою* постала необхідність утворити єдиний центр. І з цією метою Рада луцької *Просвіти* ініціювала перший з'їзд представників повітових товариств. Він відбувся 15 лютого 1921 року у Луцьку. Його делегати заслухали доповіді *Українська школа на Волині, Позашкільна освіта, Дошкільне виховання, Організація Просвіти на Волині*. Їх виголосили І.Власовський, Р.Шкляр, В.Федоренко, А.Пашук. Після дебатів з'їзд прийняв ухвалу про

² Кучерепа М. М., Давидюк Р. П. (2001). *Волинське українське об'єднання (1931–1939)*. Надтир'я, Луцьк, 419 с.; Кучерепа М. (2018). *Просвіти і Просвітянські хати – українські національні культурні осередки Волині у міжвоєнний період*. *Літопис Волині: всеукраїнський науковий часопис*. № 19. С. 96–104; Філіпович М. (2007). *Луцька «Просвіта» (1918–1935 роки)*. Вежа, Луцьк, 240 с.; Крамар Ю. (2016). *Ліквідація товариства «Просвіта» на західноволинських землях (1928–1932 рр.): причини та наслідки*. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. № 3. С. 58–63; Стрільчук Л. (2018). *Переслідування «Просвіти» польською владою на Волині у міжвоєнний період*. *Літопис Волині*. Чис. 19. С. 82–87; Савчук Б. (1996). *Волинська «Просвіта»*. Ліста, Рівне, 154 с.

³ Зуляк І. (2005). *Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939)*. Воля, Тернопіль, 946 с.

утворення *Об'єднання культурно-просвітних організацій Волині* і схвалив його Статут. Проте волинське воєводське управління не зареєструвало цей Статут⁴.

Антиукраїнський курс польської адміністрації зумовив радикалізацію осередків *Просвіти*. Зокрема, на другому просвітянському форумі, що відбувся у Луцьку в липні 1922 року, у звітах з місць і доповідях розкривалася жахлива картина культурно-освітнього становища українців Волині. Делегати з'їзду засудили антиукраїнську політику польських властей і закликали все українське суспільство до боротьби за українську школу, звернули увагу відповідних урядових чинників на нехтування гарантованих Конституцією Польської Республіки правами національних меншин. З'їзд висловив протест шкільному кураторові (управлінню освіти) і шкільним інспекторам, а також домагався відкриття українських державних шкіл з вчителями українцями. Одночасно делегати прийняли ухвалу про необхідність відкриття на Волині українських книгарень, друкованого пресового органу *Просвіти*, стаціонарного українського театру⁵. Крім того, на з'їзді було ухвалено резолюцію про створення централі *Волинської просвіти* та обговорено її Статут. Проте, воєводське управління відмовилося зареєструвати прийнятий з'їздом Статут *Волинської Просвіти*. Рішення воєводських властей згодом, 1925 року підтвердило й Міністерство внутрішніх справ Польщі.

Важливу роль відіграв і наступний, третій з'їзд *Просвіти*, скликаний 26 вересня 1926 року у Рівному. На нього зібралися близько 270 делегатів з усієї Волині. Роботою просвітянського форуму керувала президія у складі сенаторів Олександра Карпінського і Михайла Черкавського, депутатів Бориса Козубського і Сергія Козицького, доктора Арсенія Річинського. В роботі з'їзду брали участь депутати Максим Чучмай, Максим Хруцький, а також голова *Українського педагогічного товариства* Омелян Терлецький, редактор українського часопису *Новий Час* Дмитро Паліїв, представники *Просвіти* і *Верховної пластової команди* зі Львова, керівник *Рідної хати* сенатор Іван Пастернак з Холма, які виголосили від імені репрезентованих організацій вітальні промови. На з'їзді знову підіймалося питання про організаційне об'єднання товариств. Однак, була прийнята ухвала про припинення дій по створенню *Волинської Просвіти* і, у зв'язку з цим, звернення до Головної ради львівської *Просвіти* здійснювати керівництво волинськими просвітянами. Багато уваги з'їзд приділив об'єднанню зусиль українців Галичини і Волині в боротьбі за свої права. Учасники з'їзду вислали телеграму з'їздові українських учених, який в цей час проходив у Празі, а також вітальну телеграму Михайлові Грушевському з нагоди 40-річчя його наукової діяльності⁶.

Восени 1927 року мав відбутися у Рівному четвертий з'їзд *Просвіти* Волині, але влада заборонила на його проведення. Тож зазнали невдачі зусилля, спрямовані на утворення *Волинської Просвіти*. Тому в наступні роки на Волині діяли лише повітові осередки. Вони не мали об'єднуючого центру, як це було в Галичині. Правда, у 1927 році воєводське управління розробило типовий «примірний статут *Волинської Просвіти*»⁷. Проте, діячі українського культурно-освітнього руху відмовились його приймати.

Як бачимо, з перших днів існування на Волині місцевих структур *Просвіти* польська адміністрація неприхильно ставилася до їх діяльності. Різними заборонами і репресіями вона стримувала розвиток українських культурно-просвітницьких організацій. Власті відмовлялися реєструвати філії, забороняли виступи українських хорів, українські вистави. Попри такі ускладнення, до кінця 1927 року майже все Волинське воєводство покритою густою мережею власних філій *Просвіти*. Зокрема у 1928 році лише луцька *Просвіта* мала у селах і містечках повіту понад сто філій, в яких налічувалось майже три тисячі членів⁸. Станом на 1930 р. організаційна мережа налічувала 641 осередок *Просвіти*, що підтверджує *таблиця 1*.

⁴ Archiwum Akt Nowych (AAN), Urząd Wojewódzki Wołyński (UWW), sygn. 979/64, k. 105.

⁵ Там само.

⁶ Там само, k. 106.

⁷ AAN, UWW, 979/7, k. 49-50.

⁸ AAN, UWW, 979/64, k. 101.

Таблиця 1

Осередки і філії *Просвіти* у 1930 р.

Повіт	Кількість осередків і філій	В них членів
Володимирський	72	2380
Горохівський	48	1967
Дубнівський (на 1928 р.)	112	3200
Здолбунівський	9	600
Ковельський (на 1928 р.)	102	3000
Кременецький	76	2129
Луцький	117	3380
Рівненський (на 1928 р.)	104	1044
Всього	641	18700

Джерело: складено на основі: ААН, UWW, 979/64, к. 97, 98, 101.

Осередки *Просвіти* стали центрами українського культурного життя на Волині. Зусиллями товариства організовувалися курси для неписьменних селян, а також курси українознавства для вчителів. Просвітяни завозили на Волинь з Галичини шкільні підручники українською мовою. Луцька *Просвіта* власним коштом видала буквар *Початок* Б.Черкашенка.

Багато уваги члени товариства приділяли піднесенню національної свідомості волинян. З цією метою проводились щорічні свята *Просвіти*, дні української книги, урочистості, присвячені пам'яті Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки.

Значну активність проявляли повітові філії *Просвіти* щодо розвитку українського шкільництва. 8 березня 1925 року представники філій луцької *Просвіти* прийняли наступну ухвалу:

«1. З'їзд заявляє, що новий шкільний закон (ухвалений попереднього року – Ю.М.) зовсім не задовольняє потреб нашого українського народу і кривдить нашу людність.

2. З'їзд вимагає, щоб на усіх наших українських землях, які перебувають під польським пануванням, було нам гарантовано навчання рідною мовою у школах усіх типів і ступенів без будь-яких застережень з польського боку.

3. З'їзд закликає нашу громадськість, щоб у боротьбі за право на свою школу (українську – Ю.М.) використовувала кожен деталь цього обмежаного закону (1924 року – Ю.М.), який не задовольняє (українську людність – Ю.М.), а також, щоб кожен батько, мати, чи опікун дітей шкільного віку вніс до 31.ІІІ.1925 р. до шкільного інспектора заяву про бажання навчати в школі дітей рідною мовою [...]»⁹.

Виконуючи ухвалу, 30 березня 1925 року голова луцької *Просвіти* Євген Петриківський передав шкільному інспекторові 3 547 заяв. Вони стосувалися навчання українською мовою 5 380 дітей шкільного віку¹⁰.

Одним з важливих напрямів діяльності *Просвіти* було поширення української книги. Просвітяни у 1921 році заснували в Луцьку українську книгарню *Нива* і громадську бібліотеку. Бібліотеки створювались і по селах. Зокрема, бібліотеки кременецької *Просвіти* налічували 3500 книжок. Популярністю читачів користувалися публікації *Борці за правду*, *Оповідання про славне військо запорозьке*, *Син України*, *Українська державність*, *Як Москва нищила Україну*¹¹.

Крім книг, просвітяни активно поширювали українську пресу. Значну увагу діячі *Просвіти* приділяли і усній пропаганді: вони виступали перед населенням з лекціями та доповідями на різну тематику.

Велику роль *Просвіта* відіграла у розвиткові українського самодіяльного театру, про що свідчить *таблиця 2*.

⁹ ААН, UWW, 979/64, s. 103.

¹⁰ Там само.

¹¹ Державний архів Волинської області, ф. 46 (Волинське воєводське управління), оп. 9, спр. 656, арк. 5.

Таблиця 2

Кількість вистав, поставлених Луцькою Просвітою

Рік	Кількість поставлених вистав
1925	157
1926	33
1927	156
1928	238
Всього	584

Джерело: складено на основі: ААН, UWW, 979/64, к. 103.

Поряд з театральними виставами створювались аматорські хорові колективи, школи національного танцю. У 1928 році з ініціативи Головної управи луцького повітового товариства *Просвіта* розпочали роботу диригентсько-режисерські курси. У Рожиці і Олиці існували навіть струнні оркестри.

Боротьба за українізацію Православної церкви також не залишалась поза увагою *Просвіти*. Її філії вимагали відправи Служби Божої українською мовою у багатьох селах. Члени товариства взяли найактивнішу участь в організації і проведенні 5-6 червня 1927 року у Луцьку *Українського православного з'їзду*¹².

Активно діяла Рівненська повітова *Просвіта*. На Волині, до речі, вона була найбагатшою. У її власності перебувало рухомого і нерухомого майна на 30 тис. польських злотих. Вона навіть мала свій власний будинок. Активністю також відзначалися ковельське і дубнівське відділення. А тому й не дивно, що саме вони стали першими жертвами польських властей. У першій половині 1928 року їхню діяльність була заборонено. Своє майно рівненська *Просвіта* передала місцевому *Союзу Українок*, а дубнівська і ковельська – материнському товариству у Львові. 9 липня 1928 року у Луцьку нелегально відбулася конференція представників повітових *Просвіт* Волині. Вона рішуче протестувала проти репресивної політики воєводської адміністрації. Так у прийнятій на конференції резолюції вказувалося: «Відповідні факти призупинення діяльності повітових “Просвіт” разом із багатьма їх сільськими філіями, як це мало місце у Дубні, Ковелі, Рівному, а також переслідування “Просвіт” у Кременці і Острозі є не лише діями незаконними, але й фактично вони унеможливають національно-культурний розвиток українського суспільства»¹³.

Учасники конференції звернулися до властей з вимогою негайного відкликання рішення щодо закриття згаданих вище організацій *Просвіти* і припинення репресій проти волинського просвітянського руху¹⁴. Проте власті не прислухалися до подібних протестів української громадськості. Поліція й надалі робила обшуки в читальнях, нищила їхнє майно, заарештовувала активістів. Особливо посилювалися репресії щодо *Просвіти* після прибуття на Волинь воєводи Генрика Юзевського. Місця для них у “волинській програмі” нового воєводи не залишалося. Вважаючи культурно-освітнє товариство *Просвіта* за політичне представництво українського націоналізму Галичини, Юзевський повів проти неї нещадну боротьбу. Першого липня 1934 року припинила існування луцька повітова *Просвіта* – одне з найбільших товариств на Волині¹⁵. Загалом протягом 1928-1936 років було зліквідовано 630 осередків товариства. В них налічувалося 17 700 членів¹⁶. Про хід їх ліквідації свідчить *таблиця 3*.

¹² Державний архів Волинської області, ф. 46, оп. 9, спр. 699, арк. 5.

¹³ ААН, UWW, 979/64, к. 96.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само, 979/21, к. 24.

¹⁶ Державний архів Волинської області, ф. 46, оп. 9-а, спр. 1076, арк. 29.

Таблиця 3

Ліквідація Просвіти на Волині

Рік	Ліквідовано осередків	В них членів
1928	318	7244
1929	49	2380
1932	216	6109
1936	47	1967
Всього	630	17700

Джерело: складено на основі: Державний архів Волинської області, ф. 46, оп. 9-а, спр. 1076, арк. 29.

Висновки. *Просвіта* відіграла важливу роль у збереженні українського обличчя Волині за часів її перебування у складі Другої Речі Посполитої. З початку 1920-х років край покритися густою мережею філій *Просвіти*, які постали перед необхідністю утворити єдиний центр. Цьому завданню був підпорядкований перший з'їзд представників повітових товариств *Просвіти* 1921 року у Луцьку. Однак антиукраїнський курс польської адміністрації став йому на заваді. Тому в наступні роки на Волині діяли лише повітові осередки. Вони не мали об'єднуючого центру, як це було в Галичині і підпорядковувалися Львівській *Просвіті*.

Наступні з'їзди з одного боку засуджували антиукраїнську політику польських властей, які зокрема відмовлялися реєструвати філії, забороняли виступи українських хорів, українські вистави, а з іншого – закликали все українське суспільство до боротьби за українську школу, намагалися відкриття українських державних шкіл з вчителями українцями, відкриття на Волині українських книгарень, газет, театру тощо.

Станом на 1930 р. організаційна мережа *Просвіти* налічувала 641 осередок. Вони стали центрами українського культурного життя на Волині: зусиллями товариства організовувалися різноманітні курси для селян та вчителів; постачалися з Галичини і видавалися шкільні підручники, книги і преса українською мовою; влаштовувалися книгарні і бібліотеки; для піднесення національної свідомості волинян проводилися різноманітні свята, читалися лекції та доповіді, розвивався український самодіяльний театр, хорові колективи, школи національного танцю тощо. Боролася *Просвіта* і за українізацію Православної церкви.

Активність та статки *Просвіти* зумовили репресії проти волинського просвітянського руху, особливо після прибуття на Волинь воєводи Г. Юзевського, і ліквідацію протягом 1928–1936 років 630 осередків товариства. Проте свою основну місію осередки *Просвіти* на Волині виконали. Завдяки їх діяльності значно підвищилась національна свідомість волинян, піднісся їх культурний рівень.

З того часу пройшло багато десятків років. Після розпаду СРСР науковцями і Україні і Польщі проведена чимала робота щодо усунення нашарувань відчуженості між обома народами. А нинішня агресія РФ проти України становить безпосередню загрозу й для Польщі, яка безпрецедентно допомагає українцям у їх боротьбі за свою незалежність. Очевидно, що після перемоги над агресором, науковці обабіч українсько-польського кордону розглядатимуть спільну минувшину з позицій того, що нас об'єднує, а не розділяє.

Список джерел

1. Державний архів Волинської області, ф. 46 (Волинське воєводське управління) оп. 9, 9-а.
2. Зуляк І. (2005). *Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939)*. Воля, Тернопіль, 946 с.
3. Крамар Ю. (2016). Ліквідація товариства «Просвіта» на західноволинських землях (1928–1932 рр.): причини та наслідки. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. № 3. С. 58–63.

4. Кучерепа М. (2018). Просвіти і Просвітянські хати – українські національні культурні осередки Волині у міжвоєнний період. *Літопис Волині: всеукраїнський науковий часопис*. № 19. С. 96–104.
5. Кучерепа М. М., Давидюк Р. П. (2001). *Волинське українське об'єднання (1931–1939)*. Надстир'я, Луцьк, 419 с.
6. Савчук Б. (1996). *Волинська «Просвіта»*. Ліста, Рівне, 154 с.
7. Стрільчук Л. (2018). Переслідування «Просвіти» польською владою на Волині у міжвоєнний період. *Літопис Волині*. Чис. 19. С. 82–87.
8. Філіпович М. (2007). *Луцька «Просвіта» (1918–1935 роки)*. Вежа, Луцьк, 240 с.
9. Archiwum Akt Nowych, Urząd Wojewódzki Wołyński, sygn. 979/7, 979/21, 979/64.

References

1. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti, f. 46 (Volynske voievodske upravlinnia) op. 9, 9-a.
2. Zuliak I. (2005). *Diiálnist «Prosvity» u Zakhidni Ukraini v mizhvoienni period (1919–1939)*. Volia, Ternopil, 946 s.
3. Kramar Yu. (2016). Likvidatsiia tovarystva «Prosvita» na zakhidnovolynskykh zemliakh (1928–1932 rr.): prychny ta naslidky. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*. № 3. S. 58-63.
4. Kucherepa M. (2018). Prosvity i Prosvitianski khaty – ukrainski natsionalni kulturni oseredky Volyni u mizhvoienni period. *Litopys Volyni: vseukrainskyi naukovyi chasopys*. № 19. S. 96–104.
5. Kucherepa M. М., Davydiuk R. P. (2001). *Volynske ukrainske obiednannia (1931–1939)*. Nadstyria, Lutsk, 419 s.
6. Savchuk B. (1996). *Volynska «Prosvita»*. Lista, Rivne, 154 s.
7. Strilchuk L. (2018). Peresliduvannia «Prosvity» polskoiu vladoiu na Volyni u mizhvoienni period. *Litopys Volyni. Chys*. 19. S. 82–87.
8. Filipovych M. (2007). *Lutska «Prosvita» (1918–1935 roky)*. Vezha, Lutsk, 240 s.
9. Archiwum Akt Nowych, Urząd Wojewódzki Wołyński, sygn. 979/7, 979/21, 979/64.